

Gods beloften en verbonden

Enkele penschetsen

Raymond R. Hausoul

GODS BELOFTEN EN VERBONDEN

Enkele penschetsen

Gods beloften en verbonden

Enkele penschetsen

Versie: 20.05 (juni 2020).

Dr. Raymond R. Hausoul

© 2020 Raymond R. Hausoul

Vind de nieuwste materialen op <https://raymondhausoul.be>.

54-11959-72392

© 2020 –All rights reserved.

No part of this publication may be reproduced or be shared in any form
without permission in writing from the autor.

Gods beloften en verbonden

Enkele penschetsen

Raymond R. Hausoul

Inhoudsopgave

1 Inleiding.....	7	7.1 Vooruitwijzing op het koningschap	27
2 Verbonden in de oudheid.....	9	7.2 Het koninklijke verbond.....	28
2.1 Verbonden tussen elkaar.....	9	7.3 Herhaling van het verbond.....	28
2.2 Het sluiten van het verbond.....	10	7.4 De vloek over Jojakin.....	29
3 De belofte aan Noach.....	13	8 Het nieuwe verbond.....	31
4 De belofte aan Abraham.....	15	8.1 Inleiding.....	31
4.1 Gehoorzaam om Gods verbond te ontvangen.....	15	8.2 Oudtestamentische perspectieven	31
4.2 Vernieuwing van het verbond....	16	8.2.1 De profeet Jesaja.....	31
4.3 Twijfels over Gods beloften.....	16	8.2.2 De profeet Jeremia.....	31
4.4 Het teken van het verbond.....	17	8.2.3 De profeet Ezechiël.....	33
4.5 Geestelijke strijd om het verbond	18	8.2.4 De profeet Hosea.....	33
5 De beloften bij Sinäi.....	21	8.2.5 Samenvattend overzicht....	34
5.1 Parallellen met andere verbonden	21	8.3 Uitleggingen tussen OT en NT...	35
5.2 De verbondsceremonie.....	21	8.4 Nieuwtestamentische beschrijving	35
5.3 Het verbondsteken.....	22	8.5 De vervulling van het nieuwe verbond.....	36
5.4 De gemeente en het Sinaiverbond	22	8.5.1 Volledig vervuld in de gemeente.....	36
6 De beloften van het beloofde land	23	8.5.2 Volledig vervuld in het toekomstige Israël.....	36
6.1 De woorden van het verbond.....	23	8.5.3 Volledig vervuld in de gemeente en Israël.....	39
6.2 Het volk en het land.....	23	9 De relatie tussen de verbonden....	41
6.3 De tijd van de ballingschap.....	25	9.1 De ontwikkeling in de verbonden	41
7 De belofte aan David.....	27	9.2 De relatie tussen het oude en nieuwe verbond.....	42
		10 De beloften en de volken.....	45
		11 De hoop op Gods beloften.....	47

11.1 Een zware weg.....	47	11.3 De hoop in de nieuwtestamentische tijd.....	48
11.2 De hoop in de tijd van Salomo...	48		
		12 Literatuurlijst.....	51

Over de auteur

Dr. Raymond R. Hausoul (1979) is predikant in Ieper en spreekt regelmatig in andere kerken. Als spreker en docent is hij met verschillende organisaties verbonden. Zijn academisch onderzoek richt zich op de thematiek van de nieuwe schepping, het koninkrijk van God en de vernieuwing door Gods Geest. Raymond is gehuwd met Belinda en beiden genieten van hun twee zonen, Adriël en Ilja.

<https://raymondhausoul.be>

1 | Inleiding

De Bijbelse hoop die de gelovige van de toekomst mag hebben, vindt zijn wortels niet in profetische scenario's of apocalyptische tijdstabellen. Ze is gecentreerd in de Drie-ene God die zijn krachtige beloften waarmaakt in de geschiedenis en alles herstelt dat is misgegaan in deze schepping. We vinden deze hoop al in de vroege kerk terug bij de titels die de gelovigen aan Christus gaven. Hij was de 'Eerstgeborene van hen die ontslapen waren', 'de Pionier en Voltooier van ons leven'. Deze uitspraken tonen dat Gods toekomst gezien werd als een vernieuwde schepping. Nog steeds geven we van deze hoop getuigenis in onze aanbidding tijdens de eredienst. In de liederen die we op zondag zingen proberen we aan de wereld te verkondigen en te belijden wat de hoop is van ons christelijke geloof.

Medema schrijft dat als we aan tien kerkganger bij de uitgang van de kerkdienst vragen, waaraan ze denken bij 'het oude verbond' en 'het nieuwe verbond'. Zullen we in reformatorische kringen hierbij waarschijnlijk tijd te kort hebben, terwijl we in evangelische kringen veel geduld moeten hebben.¹ Voor de eschatologie is het vooral van belang om oog te hebben voor deze beloften die God in het verleden aan mensen heeft geschonken. We zullen vandaar in dit kader de belangrijkste verbonden bespreken.

¹ Henk P. Medema, *De heerlijkheid en de verbonden: De openbaring van God in het oude en nieuwe verbond* (Vaassen: Medema, 1994), 16.

2 | Verbonden in de oudheid

2.1 Verbonden tussen elkaar

Het Hebreeuwse *berith* dat we normaal met ‘verbond’ vertalen betekent letterlijk ‘snijden’. Het is waarschijnlijk afgeleid van het Akkadische *biritu* dat ‘band’, ‘boei’ of ‘keten’ betekent.² Dat wijst op de vriendschap en de trouw die gepaard dient te gaan met een verbond. In de Bijbel wordt *berith* samen met het Griekse *diatheke* gebruikt om een verbond, een overeenkomst, een verbintenis of een afspraak weer te geven van de sterkere tot de zwakkere. Het verbond geeft zekerheid onder de mensen. Het is een telkens opnieuw te constateren feit dat een verbond wordt geboren in een sfeer van wantrouwen, angst en onzekerheid. Zo komt Abimelek naar Abram toe om een verbond te sluiten (Gn21:22-33). Ook het verbond dat er gesloten wordt tussen Jakob en Laban wordt door zulk een sfeer van wantrouwen gekenmerkt (Gn31:44). Hetzelfde vinden we bij de Gibeonieten, die zich aan de rand van de afgrond voelen doordat ze geen weerstand kunnen bieden tegen de Israëlieten (Jz9:1-15). In de Bijbel komt deze zekerheid die het verbond met zich mee brengt meerdere keren op die wijze naar voren (vgl. 1Sm11:1-3; 2Sm3:12-13; Hs12:2). De mens in de nood neemt het initiatief. Maar ook komt het geregeld in de Bijbel voor dat de overwinnaar een verbond sluit met de overwonnenen. Dat gebeurt dan om onzekerheden in zijn koninkrijk te vermijden (1Kn20:31-33; Ez17:13-14). Ze binden de zwakkeren aan zich om hun eigen positie te verzekeren. Dat is de belangrijkste reden waarom de Thora het gelovige volk verbiedt om verbonden aan te gaan met de heidense volken die Jahweh niet kennen (vgl. Ex34:15; 23:32; 34:12; Dt7:2). Ook tussen het noord- en zuidrijk gebeurt dat later na de tijd van koning Salomo. Beiden landen sturen elkaar zo nu en dan cadeautjes, want voor een geschenk is zowat iedereen gevoelig. Het is de drijfkracht van de diplomatie tot vandaar. Het ontwapend de toorn van de ander, zoals Jakob geniepig wist toe te passen bij zijn broer Ezau (Gn32).

Het sluiten van een verbond enkel uit vriendschap en goedheid tussen mensen onderling is zelden in de oudheid. We vinden er slechts een

² Theodoor Ch. Vriezen, *Hoofdlijnen der theologie van het Oude Testament* (Wageningen: Veenman & Zonen, 1974), 183.

voorbeeld van bij David en Jonathan (1Sm18:1-4). De andere voorbeelden vinden we bij God. God sloot met meerdere mensen in de geschiedenis een verbond. Als het verbond gesloten is kan de zwakkere, in tegenstelling tot de sterkere, het verbond niet opzeggen. Hij kan zich enkel niet aan de gemaakte afspraken houden. Het is de sterkere die het verbond uiteindelijk maakt en uitvoert. We spreken vandaar eerder over ‘beloften’. God komt zijn verbondsbelofte na. Hij heeft de mens iets beloofd en is de enige die de afspraak kan vervullen. De enige reden om dat niet te doen is als er voorwaarden aan de zwakkere in het verbond worden gesteld.

Als er sprake is van een verbond tussen gelijkwaardige partijen gebruiken de schrijvers van het Nieuwe Testament het Griekse *suntheke*. Aangezien de verbonden die God sluit telkens van Hem uitgaan gebruikt de Septuaginta vandaar doorgaans het Griekse *diatheke* als vertaling voor het Hebreeuwse *berith*.

2.2 Het sluiten van het verbond

Als een verbond wordt gesloten gebeurt dat onder het zweren van bepaalde afspraken. ‘Zweer mij daarom bij God, hier op deze plaats, dat u mij, mijn kinderen en kindskinderen nooit zult bedriegen, maar dat u mij en het land waar u gastvrijheid geniet, evenveel loyaliteit zult tonen als u van mij hebt ondervonden’, zegt Abimelek tegen Abraham (Gn21:23). De reactie is ‘ik zweer het’ (vs24). Hij roept God daarbij aan als getuige van dit verbond. Dit is een gebruikelijk manier voor het sluiten van een verbond in de oudheid (vgl. Gn31:49-50; 1Sm23:18; 2Sm5:3; 2Kn23:3). De mens is ervan doordrongen dat God zich zal wreken bij het schenden van het gesloten verbond.

Om hier kracht bij te zetten sneed men bij het sluiten van een verbond dieren doormidden en liep men door het midden hiervan om symbolisch te zeggen: als ik me niet aan dit verbond houdt, mag dat met mij gebeuren wat met deze dieren gebeurde, dan mag ik in stukken worden gesneden. In Jr34 klinkt het vandaar na het schenden van het verbond: ‘Daarom – dit zegt Jahweh: Omdat jullie niet naar mij hebben geluisterd, je volksgenoten niet de vrijheid hebben geschonken, geef ik het zwaard, de honger en de pest de vrijheid om jullie te treffen. Ik maak jullie tot een afschrikwekkend voorbeeld voor alle koninkrijken op aarde. Ik zal allen die een stierkalf in tweeën hebben gehakt en tussen de stukken door zijn gelopen, maar die toch de regels van mijn verbond hebben overtreden en zich niet aan de overeenkomst hebben gehouden die ze ten overstaan

van mij hebben gesloten, in het lot van dat kalf laten delen' (vs17-18). Soortgelijke vervloekingen vinden we ook in andere teksten uit de oudheid. Zo lezen we in een Assyrische tekst:³ 'Als Mati-ilu de verplichtingen niet nakomt, zal zijn hoofd worden afgesneden, zoals de kop van deze bok is afgesneden [... de goden] Sin en Adad mogen Mati-ilu en zijn onderdanen met melaatsheid en hongersnood slaan, hun veld en vee mogen onvruchtbaar zijn, zodat ze hun eigen zonen en dochters opeten. Ze mogen stof eten en urine drinken.'

3 Paul Karge, *Geschichte des Bundesgedankens im Alten Testament* (Münster: Aschendorff, 1910), 239vv.

3 | De belofte aan Noach

Voor de zondvloed sluit God een verbond met Noach. ‘God zei tegen Noach: “Maar met jou zal ik een verbond sluiten. Jij moet de ark in gaan, samen met je zonen, je vrouw en de vrouwen van je zonen”’ (Gn6:18). God beloofde dat Noach en zijn gezin niet zou omkomen in de vloed.

Na de zondvloed beloofde God dat Hij de aarde nooit meer zou vervloeken vanwege de mens, want alles wat de mens uitdenkt, van zijn jeugd af aan, is nu eenmaal slecht. Nooit weer zou Hij alles wat leeft doden, zoals Hij door de zondvloed had gedaan (Gn8:20-21). Het teken dat Jahweh aan dit verbond geeft is de regenboog.

4 | De belofte aan Abraham

4.1 Gehoorzaam om Gods verbond te ontvangen

Abraham is de stamvader van het jodendom, de islam en het christendom. In de Bijbel staat zijn naam centraal in het boek Genesis. Abram, zoals zijn naam eerst luidde, diende zijn woonplaats Ur der Chaldeeën te verlaten en te gaan naar het land dat God hem zou geven. Jahweh sluit met Abram een verbond dat zal bestaan uit drie belangrijke aspecten: het land, de nakomelingen en de zegen. Aan het begin van deze beloften staat de oproep aan Abram om zijn land, vaderhuis en familie te verlaten:

‘Jahweh zei tegen Abram: “Trek weg uit je land, verlaat je familie, verlaat ook je naaste verwanten, en ga naar het land dat ik je zal wijzen. Ik zal je tot een groot volk maken, Ik zal je zegenen, Ik zal je aanzien geven, een bron van zegen zul je zijn. Ik zal zegenen wie jou zegenen, wie jou bespot, zal Ik vervloeken. Alle volken op aarde zullen wensen gezegend te worden als jij’ (Gn12:1).

In Gn12 begint een nieuw gedeelte in het Bijbelboek Genesis. Net zoals het eerste deel begint met een echtpaar (Adam en Eva), begint ook dit tweede deel met een echtpaar (Abram en Sarai). De naam Abram is vrij uniek. Tot op heden zijn er geen archeologische vondsten ontdekt waarin deze naam voorkomt. Wel is er een variant van Abraham ‘Aburahana’ ontdekt in een Egyptische tekst uit de negentiende eeuw.⁴ De naam Abraham zal daarna verdwijnen en pas weer verschijnen in de zesde eeuw voor Christus. Wellicht heeft dat ermee te maken dat niemand zijn zoon Abraham wilde noemen, omdat deze naam al ‘bezet’ was voor de aartsvader Abraham.⁵ Op diezelfde wijze komt de naam Jezus of Judas tegenwoordig niet voor in christelijke landen. Zover we het kunnen vaststellen was Abram een eenvoudige burger waarmee God zijn verbond zou sluiten. De Almachtige zou zeven keer aan deze aartsvader verschijnen, waarvan we hier de eerste keer vinden (Gn12:1-3,7; 13:14-17;

4 A.R. Millard, ‘Abraham,’ *The Anchor Bible Dictionary*, Vol.I, red. D.N. Freedman (New York:Doubleday, 1992): 39.

5 D.J. Wiseman en A.R. Millard (red.), *Essays On The Patriarchal Narratives* (Leicester:IVP, 1980), 154.

15:8-18; 17:10; 22:16-18). Doordat God een verbond met Abram sloot zou deze aartsvader een van de meest belangrijke personen uit de oudheid worden.

In Gn12 klinkt er een bevel aan de aartsvader: ‘Ga uit je land, uit je familie en uit je vaderhuis’. God benadert Abraham met deze oproep. Hij verschilt daarin met de Babylonische afgoden die geen relatie met de mensen creëren en die in het verleden door Abram werden aanbeden (Jz24:2). Gods oproep klonk al toen Abraham nog in Ur de Chaldeeën verbleef (Hd7:1-4) en werd nu tijdens Abrams verblijf in Haran herhaald. Gn12 begint zo met de uitwerking van Gn11:28-32 waar Abraham al gehoorzaam is geweest aan de eerste oproep en zijn land heeft verlaten. Aan de tweede en derde oproep, om zijn familie en vaderhuis te verlaten, voldeed de aartsvader niet aan het begin. Zo nam hij zijn vader Terach en zijn neef Lot mee op reis.

4.2 Vernieuwing van het verbond

In Gn wordt duidelijk dat Abram enkel gehoor schonk aan de eerste oproep. Hij verliet Ur en trok naar de handelsplaats Haran samen met zijn familie. Toen zijn vader in Haran stierf en Abraham zijn vader en moeder had verlaten, riep Jahweh Abram opnieuw om hem te volgen. Abram nam echter zijn neef Lot toch nog mee op reis naar het beloofde land. Pas toen Abram ook Lot verliet, voldeed hij aan alle drie de oproepen die God hem had gesteld. Nadat hij zich in Kanaän bevond verscheen Jahweh aan hem en werden de beloften van het land aan Abram herhaald:

‘Nadat Lot was weggegaan, zei Jahweh tegen Abram: “Kijk eens goed om je heen, kijk vanaf de plaats waar je nu staat naar het noorden, het zuiden, het oosten en het westen. Al het land dat je ziet geef Ik aan jou en je nakomelingen, voor altijd. En Ik zal je zo veel nakomelingen geven als er stof op de aarde is: ze zullen even ontelbaar zijn als alle stofdeeltjes op de aarde. Kom, doorkruis het land in zijn volle lengte en breedte, want aan jou zal Ik het geven’ (Gn13:14).

4.3 Twijfels over Gods beloften

Het land Kanaän werd zo toegekend aan Abram. Alles wat hij zag zou van hem zijn. In Gn15 voelen we de twijfels van Abraham over de

vervulling van de beloften die God hem gegeven heeft. De vraag naar de nakomelingen en het land komt opnieuw ter sprake.

‘Enige tijd later richtte Jahweh zich tot Abram in een visioen: “Wees niet bang, Abram: Ikzelf zal jou als een schild beschermen. Je loon zal vorstelijk zijn.” “Jahweh, mijn God,” antwoordde Abram, “wat voor zin heeft het mij te belonen? Ik zal kinderloos sterven, en alles wat ik bezit zal het eigendom worden van Eliëzer uit Damascus. U hebt mij immers geen nakomelingen gegeven; daarom zal een van mijn dienaren mijn erfgenaam worden.” Maar Jahweh sprak opnieuw tot hem: “Nee, niet je dienaar zal jouw bezittingen erven, maar een kind dat jijzelf zult verwekken.” Daarop leidde Hij Abram naar buiten. “Kijk eens naar de hemel,” zei Hij, “en tel de sterren, als je dat kunt.” En Hij verzekerde hem: “Zo zal het ook zijn met jouw nakomelingen.” Abram vertrouwde op Jahweh en deze rekende hem dit toe als een rechtvaardige daad’ (Gn15:1-6).

God verzekerde Abram ook dat het land van hem zou zijn en dat God het zelfs nog zou uitbreiden: ‘Die dag sloot Jahweh een verbond met Abram. “Dit land,” zei hij, “geef ik aan jouw nakomelingen, van de rivier van Egypte tot aan de grote rivier, de Eufraat: het gebied van de Kenieten, Kenizzieten en Kadmonieten, de Hethieten, Perizzieten en Refäieten, de Amorieten, Kanaänieten, Girsasieten en Jebusieten”’ (Gn15:18-21). Op die wijze kreeg het land een immense grote. Om deze geweldige zegen, die Jahweh aan Abram schonk, kracht bij te zetten werd ervoor gekozen om meerdere dieren te slachten bij deze verbondssluiting. Normaal was het immers gebruikelijk dat slechts één dier in zulk een situatie werd geslacht.

4.4 Het teken van het verbond

Abram leefde verder en werd opnieuw door Jahweh bezocht toen hij negenennegentig jaar oud was. Dat gebeurt in Gn17. Het woord ‘verbond’ neemt een belangrijke plaats in beslag in dit hoofdstuk. We vinden het er dertien keer in terug. Jahweh herhaalt opnieuw zijn beloften en benadrukt door het noemen van zijn Godsnaam ‘de Almachtige’ dat Hij bij machte is om deze beloften waar te maken: ‘Toen Abram negenennegentig jaar was, verscheen Jahweh aan hem en zei: “Ik ben God, de Almachtige. Leef in verbondenheid met Mij, leid een onberispelijk leven. Ik wil met jou een verbond aangaan en Ik zal je veel, heel veel nakomelingen geven.” Abram

boog zich diep neer en God sprak: “Ik doe jou deze belofte: je zult de stamvader worden van een menigte volken. Je zult voortaan niet meer Abram heten maar Abraham, want Ik maak je de vader van vele volken. Ik zal je bijzonder vruchtbaar maken. Er zullen veel volken uit je voortkomen en onder je nazaten zullen koningen zijn. Ik sluit een verbond met jou en met je nakomelingen, met alle komende generaties, een eeuwigdurend verbond: Ik zal jouw God zijn en die van je nakomelingen. Heel Kanaän, het land waar je nu als vreemdeling woont, zal Ik jou en je nakomelingen voor altijd in bezit geven, en Ik zal hun God zijn’ (Gn17:1-8).

De belofte die God aan Abraham deed werd zo vernieuwd in Gn13:14-17, bekrachtigd in Gn15 en onderschreven in Gn17. Het zou een eeuwigdurend verbond zijn, dat ook voor zijn nakomelingen zal gelden (Gn17:19). Als teken van dit verbond diende Abraham en zijn nakomelingen zich te besnijden. Als een nakomeling van Abraham zijn zoon besneed deed hij dat vandaar in het geloof dat Jahweh zijn beloften aan Abrahams nakomelingen zou vervullen.

4.5 Geestelijke strijd om het verbond

Van alle drie de aspecten die God aan Abram had beloofd vinden we in Gn allereerst de meeste geestelijke strijd rondom de belofte van de nakomelingen. Vervolgens ontstaat er een spanning in het boek tussen Ismaël en Isaak over het ontvangen van de zegen (17:15-21). Wie is degene door wie Gods beloften met Abraham vervuld zullen worden. Die spanning proeven we later opnieuw bij Jakob en Esau (25:23; 27:19,33; 28:13-15).

Voordat dit gebeurt ontvangt de aartsvader nog één keer in zijn leven een herinnering aan het verbond dat Jahweh met hem heeft gesloten. Dat gebeurt als Abraham door God wordt uitgenodigd om zijn geliefde zoon Isaak te offeren (Gn22). Als Abraham daadwerkelijk het mes in zijn zoon wil zetten herinnert God hem opnieuw aan het verbond en de belofte van de nakomelingen: ‘Ik zal je rijkelijk zegenen en je zo veel nakomelingen geven als er sterren aan de hemel zijn en zandkorrels op het strand langs de zee, en je nakomelingen zullen de steden van hun vijanden in bezit krijgen. En alle volken op aarde zullen wensen zo gezegend te worden als jouw nakomelingen. Want jij hebt naar mij geluisterd’ (Gn22:17-18).

Deze beloften die Jahweh aan Abraham had geschonken bleef wakker in de aartsvader. Vandaar kan de Hebreënschrijver zeggen dat Abraham

‘uitzag naar een stad met fundamenten, door God zelf ontworpen en gebouwd’ (Hb11:10).

5 | De beloften bij Sinai

5.1 Parallellen met andere verbonden

De verbondssluiting wordt beschreven op een manier die ons laat terugdenken aan de verbonden van de oudheid. Meermaals is er al gewezen op de parallellen tussen het verbond van Sinai en de verdragen die heersers afvaardigden in de oudheid. In deze verbonden waren er meestal zes kenmerkende punten aanwezig:

- (1) In de aanhef werd degene die het initiatief tot het verbond had genomen als heer en koning voorgesteld: ‘Zo zegt X, de grote koning’ // ‘Ik ben Jahweh, jullie God’ (Ex20).
- (2) Er volgt een gedetailleerd overzicht van de historische achtergrond tussen beide verbondspartners: ‘Ik ben Jahweh, jullie God, die jullie uit het Egyptische slavenhuis heb geleid’ (Ex20:2).
- (3) Er volgen verbondsbepalingen die de rechten en plichten omschrijven.
- (4) Er wordt benadrukt dat het verbond bewaard moet worden in het heiligdom van de godheid en met regelmaat openbaar dient te worden voorgelezen: de decaloog wordt op stenen platen geschreven (Ex24:12), bewaard in het heiligdom (Ex25:16,21) en regelmatig voorgelezen (Dt31:9-13).
- (5) De goden worden aangeropen als getuigen van het verbond. In de Bijbel gebeurt dat niet, maar dienen voorwerpen als getuigenis, bijvoorbeeld de twaalf stenen (Ex24:4).
- (6) Aan het slot wordt er een reeks zegeningen en vervloekingen genoemd die over degenen komen die het verbond houdt of schendt (vgl. Ex23:20-33).

5.2 De verbondsceremonie

In Ex24:4-8 beschrijft de auteur het plechtige verbondsceremonieel: ‘Hierna schreef Mozes alles op wat Jahweh had gezegd. De volgende morgen bouwde hij aan de voet van de berg een altaar en richtte hij twaalf gedenksteden op, voor elk van de twaalf stammen van Israël één. Hij droeg een aantal jonge Israëlieten op om Jahweh brandoffers te brengen en stieren te slachten voor een vredeoffer. Mozes nam de helft van het bloed

en deed dat in schalen, de andere helft goot hij tegen het altaar. Vervolgens nam hij het boek van het verbond en las dit aan het volk voor, en zij zeiden: “Alles wat Jahweh gezegd heeft zullen we ter harte nemen.” Toen nam Mozes het bloed en besprenkelde daarmee het volk. “Met dit bloed,” zei hij, “wordt het verbond bekrachtigd dat Jahweh met u heeft gesloten door u al deze geboden te geven.”

5.3 Het verbondsteken

Het teken dat Jahweh aan het Sinaiverbond geeft is de sabbat: ‘Zeg tegen de Israëlieten: “Neem wel steeds mijn sabbat in acht, want elke generatie opnieuw is die dag voor Mij en voor jullie een teken dat eraan herinnert dat Ik, Jahweh, jullie geheiligd heb’ (Ex31:13).

5.4 De gemeente en het Sinaiverbond

Het is van belang te benadrukken dat Jahweh de beloften bij de berg Sinaï met *Israël* sloot. Ze zijn bestemd voor het volk dat uit de slavernij van Egypte gekomen is (Ex20:2). De heidenen worden niet meegenomen in de beloften van dit verbond.⁶ Als Mozes op ons toekomt met de wet van Sinaï mogen we hem zeggen dat wij niet betrokken waren bij het sluiten van die wet. Hij dient de wet aan het volk Israël te verkondigen. Dat betekent niet dat we ons als gelovigen niets meer hoeven aan te trekken van dit verbond. Ook de wet van Sinaï openbaart ons wat er in het hart van God aanwezig is.

6 Martin Luther, *Predigten über die Christusbotschaft* (München: Siebenstern, 1966), 33.

6 | De beloften van het beloofde land

6.1 De woorden van het verbond

Als Israël op de drempel van het beloofde land staat, wordt het land dat aan Abraham is beloofd weer in gedachte gebracht. De basistekst voor dit verbond is Dt29-30: 'Dit zijn de woorden van het verbond dat Jahweh Mozes geboden heeft met de Israëlieten te sluiten, in het land Moab, naast het verbond dat Hij bij de Horeb met hen gesloten had' (Dt29:1).

Dit vers wordt in andere vertalingen genummerd als Dt28:69. Volgens de Masoreten hoorde het bij het voorafgaande deel en werd er pas na dit vers de *pé* (פ) als Hebreeuwse eindteken geplaatst. Doordat er voor het vers de *sameh* (ס) als tussenteken staat zien anderen het als een opschrift. Anderen gaan nog verder en zien in het vers een kwalitatieve uitspraak voor het hele boek Deuteronomium.⁷ Het verbond waarvan sprake is zou dan niet gaan over Dt29-30, maar op het hele boek van toepassing zijn. Dit wordt dan het boek van het verbond. Dt29-30 zouden dan de samenvatting van het verbond voor Israël zijn.

6.2 Het volk en het land

Jahweh zal het volk voor altoos een plaats geven in het beloofde land als zij zijn geboden bewaren (Dt30:1-10). Als Mozes het landverbond tot het volk uitspreekt, spreekt hij ook profetisch over Israël toekomstige ongehoorzaamheid en de daaruit vloeiende consequenties. Israël zal bij ongehoorzaamheid worden verstrooid in de hele wereld:

'Dan zal de vraag rijzen bij de komende generaties, zowel uw eigen nakomelingen als buitenlanders uit verre streken, wanneer ze zien hoe uw land te lijden heeft en met welke plagen Jahweh het heeft getroffen – heel de bodem door zwavel en zout vergiftigd, zodat zaaien geen zin meer heeft en er helemaal niets meer wil groeien, net zoals toen Jahweh in zijn grote woede

7 H.F. van Rooy, 'Deuteronomy 28,69 - Superscript of Subscript?' *Journal of Northwest Semitic Languages* 1 (1988): 215-222; H. Koorevaar, *Priestercanon* (Heverlee:ETF (ongepubliceerd), 2005), 344.

Sodom en Gomorra, Adma en Seboïm weggevaagd had –, bij ieder volk rijst dan de vraag: “Waarom behandelt Jahweh dit land zo? Waarom is zijn toorn zo hevig opgelaaid?” Dit zal het antwoord zijn: “Zij hebben het verbond geschonden dat Jahweh, de God van hun voorouders, met hen sloot toen Hij hen wegleidde uit Egypte; ze zijn andere goden gaan vereren en hebben neergeknield voor goden die ze nog niet kenden en die Jahweh niet voor hen had bestemd. Dat is de reden waarom Jahweh in woede tegen dit land is uitgebarsten en alle vervloekingen die in dit boek beschreven staan over hen heeft uitgestort. Zo kwaad, zo woedend, zo razend was Jahweh dat Hij hen van hun eigen grond heeft gerukt en naar een ander land heeft weggeslingerd. Zover is het nu gekomen” (Dt29:21-27).

In Dt30 gaat het dan verder met de vervulling van Gods beloften als het volk berouw heeft:

‘Dan zal Jahweh, uw God, in uw lot een keer brengen: Hij zal zich over u ontfermen en u, na u eerst verstrooid te hebben, weer uit al die landen bijeenbrengen. Zelfs al zijn sommigen verbannen naar het eind van de wereld, Jahweh, uw God, zal u terughalen en weer bij elkaar brengen. Hij zal u terugbrengen naar het land dat uw voorouders ooit bezaten en het u weer in bezit geven. Hij zal u meer nog dan uw voorouders zegenen en in aantal doen toenemen. Jahweh, uw God, zal uw hart besnijden en ook dat van uw nakomelingen, zodat u Hem weer met hart en ziel zult liefhebben en in leven zult blijven. De vervloekingen zal hij bestemmen voor uw vijanden en voor iedereen die op uw ondergang uit was. En u zult Jahweh weer gehoorzaam zijn en al zijn geboden, zoals ik ze u vandaag heb voorgehouden, in acht nemen. Jahweh, uw God, zal u voorspoed geven in alles wat u onderneemt, u kinderrijk maken en uw vee en uw land vruchtbaar maken. Hij zal er weer vreugde in vinden om u te zegenen, zoals voorheen bij uw voorouders. Want u toont Jahweh, uw God, dan uw gehoorzaamheid door de geboden en bepalingen in dit wetboek in acht te nemen, en u wilt Hem weer met hart en ziel toebehoren.’

Als het volk berouw heeft zal God naar het volk omzien. Het zal dan verzameld worden en in het beloofde land terugkeren. Dan zal het volk

weer gezegend in het land wonen en haar vijanden zullen worden vernietigd.

6.3 De tijd van de ballingschap

Nadat het volk in ballingschap was gebracht, werd het landverbond door de profeet Ezechiël in herinnering gebracht: 'Maar, bergen van Israël, jullie bomen zullen weer uitlopen en vrucht dragen voor mijn volk Israël, want dat zal spoedig terugkeren. Ik zal mij naar jullie toewenden, en jullie zullen weer worden bewerkt en ingezaaid. Ik zal veel mensen op je laten wonen, heel het volk van Israël, en de steden zullen weer worden bewoond, de puinhopen weer worden opgebouwd. Er zullen veel mensen en dieren op je wonen, ze zullen talrijk en vruchtbaar zijn, en jullie zullen weer even dichtbevolkt zijn als in het verleden. Ik zal zorgen dat het jullie beter gaat dan vroeger, en jullie zullen beseffen dat Ik Jahweh ben. Er zullen weer mensen over je paden gaan: mijn volk Israël zal jullie weer in bezit nemen, jullie worden voorgoed hun eigendom en jullie zullen hen nooit meer van hun kinderen beroven' (Ez16:8-12).

7 | De belofte aan David

7.1 Vooruitwijzing op het koningschap

Al in Gn49:10 wordt duidelijk dat Jahweh de regering van het land aan de nakomelingen van Juda zal schenken: ‘In Juda’s handen zal de scepter blijven, tussen zijn voeten de heersersstaf, totdat Silo komt, die alle volken zullen dienen.’

De stam Juda zal in de toekomst het koningschap ontvangen. Dat zal gebeuren vanaf koning David (2Kr28:4). Haar nationale en militaire roem zouden niet wijken totdat *Sjilo* komt die alle volken zullen dienen. Tot in de ballingschap had de stam Juda nog steeds een begrensde macht en een eigen vorst die invloed over de overgebleven stammen uitoefende (Es1:5,8).⁸ Het had nog steeds de macht om de doodstraf over iemand uit te spreken.

Over het tijdstip waarop dat veranderde is onduidelijkheid. Sommigen denken aan 6n.Chr. waar Judea een Romeinse procurator kreeg. Volgens de overleveringen zouden de leden van het Sanhedrin zich in zak en as gekleed hebben en geroepen hebben: ‘Huil over ons, het scepter is van Juda geweken en de Messias is niet verschenen!’⁹ Anderen denken aan het moment waarop Herodus de Grote de macht in handen krijgt. Hij is namelijk van Edomeese afkomst.¹⁰

Over de vraag wat of wie bedoeld wordt met het Hebreeuwse *sjilo* gaan de meningen uiteen. NBV vertaalt het met ‘die er recht op heeft’ en vat *sjilo* op als variant van *sjelloh* dat ‘van hem’ betekent. WV ‘die hem leiden mag’, GNB vertaalt verklarend ‘de volken brengen hem geschenken’. Joodse en christelijke uitleggers hebben bij deze vage uitdrukking vanouds aan de Messias gedacht. De woorden ‘hij-komt Silo’ (13+345) hadden namelijk dezelfde getalswaarde als het woord Messias (358). Maar die getalswaarde had ook het woord ‘slang’ in het Hebreeuws! Anderen brachten het in verband met de plaats Silo waar de tabernakel werd opgericht (Jz18:1-2). Deze plaats lag echter niet in Juda, maar in het erfdeel van Efraïm (Jz16:6).

8 Vgl. Babylonische Talmoed, traktaat *Sanhedrin* 5a.

9 Misjnah *Sanhedrin* 4.37.

10 Eusebius, *Kerkgeschiedenis* I.6.1.

7.2 Het koninklijke verbond

Tot aan het leven van koning David was hetgeen Jahweh over het koningschap had geopenbaard nog niet in relatie gebracht met een verbond. In 2Sm7 en 1Kr17 wordt er vandaar voor het eerste gesproken over het koninklijke verbond:

‘Wanneer je leven voorbij is en je bij je voorouders te ruste gaat, zal Ik je laten opvolgen door je eigen zoon en hem een bestendig koningschap schenken. Hij zal een huis bouwen voor Mijn naam, en Ik zal ervoor zorgen dat zijn troon nooit wankelt. Ik zal een vader voor hem zijn en hij voor Mij een zoon: als hij zondigt, zal Ik hem kastijden met stok- en zweepslagen, zoals een vader doet, maar hij zal nooit bij Mij uit de gunst raken zoals Saul, die Ik verstootte omwille van jou. Jou stel Ik in het vooruitzicht dat je koningshuis eeuwig zal voortbestaan en je troon nooit zal wankelen’” (2Sm7:12-13).

De profeet spreekt de term ‘verbond’ niet uit in dit verhaal. Toch is er vanouds bij deze gebeurtenis aan een verbond gedacht (2Kr21:7; Ps89:3). In 2Sm23:5 wordt het gekenmerkt als ‘een eeuwig verbond’ en in 2Kr13:5 als een ‘zoutverbond’.

God belooft aan David en zijn nakomelingen een eeuwige plaats op de troon van Israël (2Sm7:11,16; 1Kr17:10). Davids eigen zoon Salomo zal na Davids dood de troon bestijgen en de tempel bouwen (2Sm7:12-13). Als Salomo (of een andere nakomeling van David) zou zondigen, zou God hem zeker straffen. Maar het koningschap zou niet van hem worden weggenomen want God is barmhartig (2Sm7:14-15). Uiteindelijk zal de Messias de troon van David in bezit nemen (1Kr17:11). Zijn koninkrijk zal tot in eeuwigheid bestaan (1Kr17:10-14). Op deze manier worden aan David twee duidelijke beloftes gedaan: een eeuwige dynastie en een eeuwige troon.

7.3 Herhaling van het verbond

Het verbond met David wordt meermaals in de latere geschiedenis herdacht en bevestigd (2Sm23:15; Ps89:1-52; Js9:6-7; 11:1; Jr23:5-6; 30:8-9; 33:14-17,19-26; Ez37:24-25; Hs3:4-5; Am9:11; Lc1:30-35; Hd15:14-18). Kenmerkend hierbij is vooral Ps89 waarin de belofte tot in de kleinste details wordt herhaald en duidelijk als verbond wordt omschreven (vs34).

7.4 De vloek over Jojakin

In Jeremia lijkt er een beperking op dit verbond te volgen: ‘Zo spreekt Jahweh: ‘Schrijf deze man in als kinderloos, als iemand die niet is geslaagd in het leven. Want van zijn kinderen zal niemand erin slagen om op de troon van David te komen en weer over Juda te heersen’ (Jr22:30).

Jahweh spreekt een vloek uit over de nakomelingen van een man. Vanuit Jr22:28 denken we daarbij graag aan koning Jojakin of Konja.¹¹ Niemand van zijn nakomelingen zal meer op de troon van David zitten. Deze profetie is opmerkelijk. In 1Kr3:17-18 lezen we immers over de zeven zonen van Jojakin. En uit een in de archeologie gevonden document blijkt verder dat vijf van hen in Babylon overleefden.¹² Later zou zijn nakomeling Zerubbabel door Jahweh echter verhoogd worden (Hg2:23). De Bijbel wijst er verder op dat Salathiel, een nakomeling van Jojakin, deel uitmaakte van het geslachtsregister van Jezus Christus (Mt1:11-12). Er zijn meerdere oplossingen geformuleerd voor dit probleem:

- (1) Ryrie, Dyer en anderen denken dat niemand meer koning zou zijn uit het volledige nageslacht van Jojakin.¹³ Volgens velen van hen was de maagdelijke verwekking nodig om Christus geen directe nakomeling van Jojakin te laten zijn.¹⁴
- (2) Anderen verklaarden door te stellen dat de kinderen in 1Kr3:17-18 geen letterlijke nakomelingen van Jojakin zouden zijn, maar geadopteerd werden.
- (3) Een derde optie is om niet aan Jojakin, maar aan Zedekia te denken. In Jr is het immers opvallend dat de profeet positief over Jojakin (Konja) spreekt. Na het verzoek van Zedekia om God een paar wonderen te laten doen (Jr21:1), spreekt Jeremia dan een oordeel uit over deze goddeloze koning (vs3) en zou hij zich opnieuw tot hem richten in Jr22:1. Joahas en Jojakin zouden dan in Jr22:11-19 als voorbeelden staan voor Zedekia. Na de

11 J. Backhaus en I. Meyer, ‘Das Buch Jeremia,’ *Einleitung in das Alte Testament*, red. E. Zenger (Stuttgart:Kohlhammer, 2006), 467.

12 J.B. Pritchard, *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament* (New York:Princeton, 1969), 308.

13 A. van Selms, *Jeremia Deel I* (POT; Nijkerk:Callenbach, 1972), 277; C.C. Ryrie, *Die Bibel Verstehen* (Bielefeld:CLV, 1999), 281; C.H. Dyer, *Jeremia* (ATAE 3; Holzgerlingen:Hänsler, 2000), 173-174; R. Gromacki, *The Virgin Birth of Christ* (Grand Rapids:Baker, 1981), 150-159; W. MacDonald, *Believers Bible Commentary* (Nashville:Nelson, 1995), 1011; A.C. Gaebelein, *Kommentar zum Alten Testament. Esra-Maleachi*, Bnd. II (Dillenburg:CV, 1998), 389; W. Rudolph, *Jeremia* (HAT; Tübingen:Mohr, 1968), 123-125.

14 C.C. Ryrie, *Die Bibel Verstehen* (Bielefeld:CLV, 1999), 281; C.H. Dyer, *Jeremia* (ATAE 3; Holzgerlingen:Hänsler, 2000), 173-174; R. Gromacki, *The Virgin Birth of Christ* (Grand Rapids:Baker, 1981), 150-159; W. MacDonald, *Believers Bible Commentary* (Nashville:Nelson, 1995), 1011; A.C. Gaebelein, *Kommentar zum Alten Testament. Esra-Maleachi*, Bnd. II (Dillenburg:CV, 1998), 389.

verovering van Jeruzalem werden de nakomelingen van Zedekia voor zijn eigen ogen om het leven gebracht.

- (4) Ten slotte denkt Ryken dat deze profetie enkel betrekking had op de kinderen van Jojakin (vgl. Ez21:25-26).¹⁵ Het oordeel zou niet voor eeuwig in zijn nageslacht doorwerken, maar een tijdelijke breuk kennen.¹⁶ Als de Messias zou komen, zou Hem de kroon worden aangeboden (Ez21:27). God had immers beloofd dat er een koning vanuit de lijn van David voor eeuwig op de troon zou zitten (2Sm7). Die belofte lijkt in de volgende verzen (Jr23:1v.) indirect herhaalt te worden. Aan het einde van Jr lezen we ten slotte over de verhoging van Jojakin, waarmee de schrijver indirect wil aanduiden dat God zijn weg vervolgt met deze nazaat van David.

Het is opmerkelijk dat het Nieuwe Testament geen enkele verwijzing bevat naar deze passage en zich met de problematiek die bij dit vers geschetst wordt bezighoudt. Als we het verdere verloop van Jr23 bij dit vers betrekken blijkt verder dat er in de laatste dagen weer opnieuw een koning op de troon van David zal zitten. Schijnbaar heeft Jr er weet van dat het oordeel geen betrekking heeft op alle nakomelingen van Jojakin. We denken vandaar dat enkel de kinderen van Jojakin geen regentschap zouden ontvangen. Die profetie ging daadwerkelijk in vervulling.

15 P.G. Ryken, *Jeremiah & Lamentations, From Sorrow to Hope* (Wheaton:Crossway, 2001), 330. Vgl. H. Lalleman-de Winkel, *Jeremia* (DB; Heerenveen:Groen, 2004), 161.

16 L. Stulman, *Jeremiah* (AOTC; Nashville:Abingdon, 2005), 213-214.

8 | Het nieuwe verbond

8.1 Inleiding

Het nieuwe verbond is het laatste verbond dat Jahweh met Israël sluit. Dit is een verbond ‘niet zoals het verbond dat Ik met hun vaders gesloten heb’ (Jr31:32). Dat betekent niet dat dit verbond het oude verbond van Sinaï verwerpt. Als het nieuwe verbond het Sinaïverbond zou ontcrachten, zou dat ook vreemd zijn, aangezien Jahweh zelf het Sinaïverbond typeert als ‘eeuwig verbond’ (Ex31:16).

8.2 Oudtestamentische perspectieven

Hoewel de benaming ‘nieuw verbond’ alleen in Jeremia 31 voorkomt, blijkt uit de Bijbel dat meer profeten een nieuwe heilsfase van vernieuwing aankondigden, elk met eigen woorden.

8.2.1 De profeet Jesaja

In Jesaja staat de belofte: ‘want Ik zal met u een eeuwig verbond sluiten: de betrouwbare gunstbewijzen aan David’ (55:3). De Knecht van Jahweh wordt aangeduid als een ‘verbond voor het volk’ (42:6; 49:8). Via de Knecht sluit God een nieuw verbond met Israël.

8.2.2 De profeet Jeremia

Overbekend zijn de woorden van de profeet Jeremia:

‘De dagen komen – spreekt Jahweh – dat Ik met Israël en Juda een nieuw verbond sluit; geen verbond zoals Ik met hun voorvaders sloot, toen Ik hen bij de hand nam om hen uit Egypte te leiden. Want dit verbond hebben zij verbroken hoewel Ik hun meester was – spreekt Jahweh. Dit is het nieuwe verbond dat Ik in de toekomst met Israël sluit – spreekt Jahweh: Ik schrijf mijn Wet in hun binnenste, Ik grif die in hun hart. Ik zal hun God zijn, en zij zullen mijn volk zijn. Dan zal niemand meer zijn medeburger onderrichten, noch tegen zijn broeder zeggen: “Leer Jahweh kennen.” Want iedereen, groot en klein,

kent Mij al – spreekt Jahweh. Ik vergeef hun misstappen, Ik denk niet meer aan hun zonden’ (31:31-34).

Jeremia spreekt in deze verzen over het nieuwe verbond dat Jahweh met Israël en Juda wil sluiten. Hij is de enige oudtestamentische schrijver die het nieuwe verbond expliciet bij naam noemt. Voor Rolf Rendtorff zijn de zegenen die verbonden zijn met dit nieuwe verbond een climax.¹⁷ Ook John Thompson wijst erop dat Jeremia’s beschrijving van het nieuwe verbond een van de diepste inzichten in de profetische literatuur bevat.¹⁸

Het nieuwe verbond wordt tegenover het oude verbond geplaatst, dat Jahweh met Israël bij de berg Sinaï had gesloten (Ex19:1-24:11). Dit oude verbond was door het volk verbroken geweest. Al vanaf het prilste moment bij de inzetting van het oude verbond had het volk er al tegen gezondigd. Het zou dit blijven doen tot in lengte van dagen. De reden hiervoor was dat ze onmogelijk de zonden konden overwinnen en steeds weer tegen het verbond rebelleerden. Dat was de crisis van het volk, die Jeremia al weergegeven had met de woorden: ‘Kan een Kusiet zijn huidskleur veranderen, of een panter zijn vlekken?’ (Jr13:23). Israël kon het goede niet doen. Het was een geestelijk dilemma voor het volk.

Ondanks Israëls hopeloosheid zou Jahweh zelf het wonder volbrengen en ervoor zorgen dat zijn volk het nieuwe verbond zou houden. Hij zou hun een nieuw hart geven. Een nieuwe natuur, die hun in staat zou stellen om te heersen over de zonde en te leven voor God. Jahweh zou zijn Thora niet meer op stenen tafelen griffen (vgl. Ex31:18; 34:28-29; Dt4:13; 5:22) of in een boek schrijven (Ex24:7), maar in de harten van de zijnen (vgl. Dt6:6; 11:18; 30:14).

Het was nodig om de hele mens volledig te vernieuwen. Alleen dan zou het verbond kunnen bestaan. En alleen dan kon God zeggen: ‘Ik zal hun God zijn en zij zullen mijn volk zijn’ (Jr7:23; 11:4; 24:7; 30:22; 31:1; 32:38; Ez11:20; 36:28; e.a.).

De uitwerking van de transformatie die God zou volbrengen, zou zijn dat niemand meer afhankelijk was van zijn medeburger om Jahweh te kennen. De profeet Ezechiël geeft te kennen dat deze verandering alleen door Gods Geest bewerkt kan worden (Ez36:24-32). Gods volk zou dan geen middelaar meer nodig hebben om tussen hen en God in te treden. De

17 Rolf Rendtorff, *The Canonical Hebrew Bible: A Theology of the Old Testament* (Leiden: Deo, 2005), 227.

18 John A. Thompson, *The Book of Jeremiah*, New International Commentary on the Old Testament (Grand Rapids: Eerdmans, 1980), 565.

Heer zou gekend kunnen worden door al de zijnen. In zulk een relatie zouden de fouten in het verleden niet meer herdacht worden.

Op de situatie die Jeremia hier beschrijft had Dt al beknopt gewezen met de woorden: ‘en u naar het land brengen dat uw voorouders in bezit genomen hadden; en u zult het weer in bezit nemen. Hij zal u gelukkig maken en nog talrijker dan uw voorouders. Jahweh uw God zal uw hart en dat van uw nakomelingen besnijden, zodat u Hem zult beminnen met heel uw hart en heel uw ziel en daardoor het leven zult bezitten’ (Dt30:5-6).

8.2.3 De profeet Ezechiël

Ook de profeet Ezechiël heeft weet van het nieuwe verbond. Hij signaleert dat Juda het verbond heeft verbroken, maar kondigt ook herstel aan van de relatie aan (16:56-63): ‘Ik zal met u een eeuwig verbond sluiten’ (vs60). De oorzaak van de ellende ligt in het menselijke hart. Dat wordt vernieuwd: ‘Ik zal hun een hart geven en een nieuwe geest in hun binnenste, en Ik zal het hart van steen uit hun lichaam verwijderen en hun een hart van vlees geven, opdat zij naar mijn inzettingen zullen wandelen en naarstig mijn verordeningen onderhouden; zij zullen Mij tot een volk en Ik zal hun tot een God zijn’ (Ez11:19-20; vgl. Ez36:26). Het verbond wordt elders aangeduid als ‘een verbond van vrede’, waarin God veiligheid en zegen schenkt (34:25-31). Ook wordt opnieuw gesproken over ‘een eeuwig verbond’ (37:26).

8.2.4 De profeet Hosea

Opvallend is ten slotte de minder genoemde vermelding van het nieuwe verbond bij Hosea: ‘Te dien dage zal Ik voor hen een verbond sluiten met het gedierte des velds, het gevogelte des hemels en het kruipend gedierte der aarde. Dan zal Ik boog en zwaard en oorlogstuig in het land verbreken, en hen veilig doen wonen. Ik zal u Mij tot bruid werven voor eeuwig: Ik zal u Mij tot bruid werven door gerechtigheid en recht, door goedertierenheid en ontferming; Ik zal u Mij tot bruid werven door trouw; en gij zult Jahweh kennen. Het zal te dien dage geschieden, dat Ik verhoren zal, luidt het woord van Jahweh: Ik zal de hemel verhoren, en die zal de aarde verhoren, en de aarde zal het koren, de most en de olie verhoren, en die zullen Jizreel verhoren. Dan zal Ik haar voor Mij zaaien in het land, en Mij ontfermen over Lo-ruchama, en tot Lo-ammi zeggen: Gij zijt mijn volk. En hij zal zeggen: Mijn God!’ (Hs2:20-25).

Jahweh wil zijn volk niet als afvallig, maar als onbevlekt voor zich plaatsen.¹⁹ Drie keer horen we in vs18 en 19 dat Jahweh zijn volk weer tot bruid zal nemen. Er zal een nieuw begin worden gemaakt tussen Hem en Israël. Deze belofte staat in verband met Ez34:28. In de oude Kanaänitische religie was Baäl getrouwd met het land en vierde men dit door rituele orgiën. Hosea sprak echter met nadruk dat Jahweh de plaats van Baal toekwam. Het was niet Baäl maar Jahweh die het land vruchtbaar maakte.

Met deze beloften verwijst de profeet terug naar Gods barmhartigheid over Israël. Niet-Mijn-volk, zal uiteindelijk weer Gods volk zijn. Dat zal gebeuren als Jahweh het nieuwe verbond sluit met Israël (Hs2:17) en 'Ik zal u Mij tot bruid werven door trouw; en gij zult de Here kennen' (vs18).²⁰ Dit laatste vers herinnert ons aan het begin van Hs2 waar eveneens gewezen werd op het herstel van Israël.

8.2.5 Samenvattend overzicht

Vanuit de oudtestamentische gegevens is het mogelijk om het volgende overzicht te vormen rondom de zegeningen die verbonden zijn met het nieuwe verbond:

- (1) Jahweh is initiatiefnemer ervan (Jr31:31-34; Ez16:60-62).
- (2) Het gaat om een eeuwig verbond (Ez37:26; Js59:21; 61:8; vgl. Jr31:36-37).
- (3) Het belooft een nieuw hart voor het volk Israël (Jr31:33).
- (4) Het belooft de verwijdering van zonde en schuld (Jr31:34).
- (5) Het belooft de inwoning van de heilige Geest (Jr31:33; Ez36:27).
- (6) Het belooft materiële zegeningen voor Israël in het beloofde land (Jr32:41; Ez34:25-27; 37:26; Hs2:20).
- (7) Het staat in verband met Israëls terugkeer naar het land (Ez37:21,25), de inzetting van een koning (vs22,24), de hereniging van het noord- en zuidrijk (vs22) en het besef van de volken dat Jahweh Israël heiligt (vs28).
- (8) Het belooft de aanwezigheid van Gods heiligdom onder het volk (Ez37:26-27).
- (9) Het is een verbond bekrachtigd met offerbloed (Zc9:11).

¹⁹ H. Frey, *Das Buch des Werbens. Gottes um seine Kirche. Der Prophet Hosea* (Stuttgart:Calwer, 1961), 58.

²⁰ G.W. Light, 'The New Covenant in the Book of Hosea,' *Review and Expositor* 90 (1993): 219-238; H.W. Wolff, *Hosea* (Her.; Philadelphia:Fortress, 1974), 51, 55.

8.3 Uitleggingen tussen OT en NT

In de gemeenschap van Qumran bestond de overtuiging dat men het nieuwe Israël was. In de gemeenschapsrechten komt naar voren dat God een heilige Geest in het volk van Qumran heeft gelegd.²¹ De gemeenschapsregel gaf aan dat wie toetrad tot het nieuwe verbond, verplicht was de wet van Mozes ernstig te bestuderen. In het Damascusdocument komt de overtuiging naar voren dat de zonde diep geworteld ligt in de menselijke ziel.²² Alleen door berouw en zuivering was een vernieuwde relatie met God mogelijk. Berouw moest voorafgaan aan zuivering en zuivering werd to stand gebracht door onderdompeling in water. Het nieuwe verbond was eeuwig, wat in elk geval inhield dat degene die tot het verbond toetrad, er zijn leven lang trouw aan moest zijn.²³ Jaarlijks werd het verbond vernieuwd en daarbij werden alle leden van het verbond geëvalueerd.

8.4 Nieuwtestamentische beschrijving

In het Nieuwe Testament vinden we vijf expliciete verwijzingen naar het nieuwe verbond (Lc22:20; 1Ko11:25; 2Ko3:6; Hb8:8; 9:15). Daarnaast verwijzen de nieuwtestamentische schrijvers ook meermaals impliciet hiernaar (Mt26:28; Mc14:24; Rm11:27; Hb8:10-13; 12:24).

De Geest kenmerkt het nieuwe verbond in het Oude Testament. In het Nieuwe Testament noemt Paulus zich een bedienaar van dit verbond, niet van de letter zoals het oude verbond, maar van de Geest (2Ko3:6; vgl. Rm7:6; Gl3:3; 4:29). In de gave van de Geest komt Gods liefde aan het licht (Rm5:5). Door deze Geest kunnen wij ‘Abba, Vader’ roepen (Rm8:15; Gl4:6). Door de Geest kunnen we bidden en komt Hij ons te hulp met onuitspreekbare woorden (Rm8:26). Hij is de bron van de geestelijke vrucht die bestaat uit liefde, blijdschap, vrede, geduld, vriendelijkheid, goedheid, zachtheid, ingetogenheid en trouw (Gl5:22). ‘Want als het lichaam van wie onrein is al wordt gereinigd en geheiligd wanneer het besprenkeld wordt met het bloed van bokken en stieren of bestrooid met de as van een jonge koe, hoeveel te meer zal dan niet het bloed van Christus, die dankzij de eeuwige Geest zichzelf heeft kunnen opdragen als offer zonder smet, ons geweten reinigen van daden die tot de dood leiden, en het heiligen voor de dienst aan de levende God?’ (Hb9:13-14). Door deze tekst blijkt meteen dat de kruisdood aan het begin stond van het

21 Qumran, *1QS*, n.d., 3:7, www.deadseascrolls.org.il.

22 Qumran, *4Q/CD Cairo-Damascus Document: Verbond van Cairo-Damascus*, 4Q #266-273 (Qumran, 1100), 19:16.

23 Qumran, *1QS*, 3:11-12.

nieuw verbond. Het het verbond gaat in bij de kruisiging van Christus, wanneer Hij borg wordt van een beter verbond (Hb7:22,27). Het feit dat het avondmaal juist tijdens het Pascha plaatsvindt, toont dat hiermee het Mozaïsche verbond wordt vervuld.

8.5 De vervulling van het nieuwe verbond

Over de vraag in hoeverre het nieuwe verbond zich vervult in de tijd van de gemeente is er veel van doen geweest in de kerkgeschiedenis. In het verleden dacht de gemeenschap van Qumran dat zij degenen waren die deel hadden aan het nieuwe verbond.²⁴ Dat nieuwe verbond was voor hen niets anders dan een vernieuwing van de wet van Mozes. Uit het feit dat de Essenen in Qumran tegenwoordig niet meer bestaan, laat zich afleiden dat deze interpretatie onjuist is. Het nieuwe eeuwige verbond moet met iemand anders zijn gesloten. In het algemeen denken de uitleggers daarbij aan een vervulling aan het volk Israël of een vervulling aan de gemeente.

8.5.1 Volledig vervuld in de gemeente

In het verleden stelden velen dat het nieuwe verbond met al zijn zegeningen zich volledig in de nieuwtestamentische gemeente vervulde.²⁵ Hierdoor waren alle beloften Gods aan Israël vervuld. Dat betekent concreet dat ook de verwachting van het aardse vrederijk zich ten volste heeft vervuld in de gemeente. Dat laatste is het standpunt van het amillennialisme. Paulus zegt echter dat de gelovigen gezegend worden *met* Abraham (Gl3:8-9,14). Dat is niet hetzelfde als volledig participeren in het verbond. Tot het verbond met Abraham behoren namelijk ook: besnijdenis, veel nakomelingen, bezit van het land Kanaän en koningen die geboren worden (Gn15+17).

8.5.2 Volledig vervuld in het toekomstige Israël

Anderen benadrukken dat het nieuwe verbond zich ten volste straks zal vervullen aan het volk Israël dat deze beloften ontving.²⁶ Het nieuwe

24 Adrianus van Selms, *Jeremia: Deel 2*, Prediking van het Oude Testament (Nijkerk: Callenbach, 1984), 79.

25 Oswald T. Allis, *Prophecy and the Church: An Examination of the Claim of Dispensationalists That the Christian Church Is a Mystery Parenthesis Which Interrupts the Fulfilment to Israel of the Kingdom Prophecies of the Old Testament* (Philadelphia: P&R, 1978), 154; Bruce K. Waltke, "Kingdom Promises as Spiritual," in *Continuity and Discontinuity: Perspectives on the Relationship between the Old and New Testaments*, ed. John S. Feinberg (Westchester: Crossway, 1988), 281.

26 Charles C. Ryrie, *Basis of Premillennial Faith* (Neptune: Loizeaux Brothers, 1981), 108-114; Charles H. Dyer, "Jeremia," in *Das Alte Testament. Erklärt Und Ausgelegt*, ed. John F. Walvoord and Roy B. Zuck, vol. 3

verbond begint dan ook in Jeruzalem en betreft in eerste instantie de joodse discipelen. Niet aan de gemeente maar aan Israël schonk Jahweh deze beloften in eerste instantie (Jr31:31; Js59:21; 61:8; Jr32:40; 50:5; Ez16:60; 34:25; 37:26). Israël hierbij te vervangen door de kerk gaat radicaal in tegen de belofte van het nieuwe verbond dat het volk waaraan Jahweh zich richt niet ophoort Gods volk te zijn (Jr31:36). Als zich niet in Israël maar in de kerk het nieuwe verbond vervuld, staat dit in contrast hiermee.

De naam ‘nieuwe verbond’ wijst wat dat betreft al erop dat er sprake moet zijn van een ‘ouder verbond’. De gemeente heeft nooit een ‘ouder verbond’ gekend (vgl. Rm2:14).²⁷ John Darby schrijft:²⁸

‘Het evangelie is geen verbond, maar de openbaring van het heil van God. Het verkondigt het grote heil. Wij genieten wel alle voorrechten die bij het nieuwe verbond horen, omdat de grondslag ervan door God is gelegd in het bloed van Christus, maar we genieten ze in de geest, niet naar de letter. Het nieuwe verbond zal formeel met Israël worden gesloten in het duizendjarig rijk.’

Het enige ‘oude verbond’ sloot Jahweh met Israël bij de berg Sinai. Ook het ‘nieuwe verbond’ sluit Jahweh met dit volk. Dat gebeurt in de toekomst. Ondertussen mag de gemeente in genade al genieten van de zegeningen van dit nieuwe verbond.²⁹ Dat gebeurt niet omdat met haar het nieuwe verbond is gesloten, maar omdat ze een intieme relatie kent met Hem die het verbond zal sluiten. In tegenstelling tot Israël heeft de gemeente dan ook geen recht op de vervulling van de verbondsuitspraken. Waar ze de zegeningen van het nieuwe verbond geniet, gebeurt dat enkel louter op basis van Gods genade.

Charles Ryrie stelt vanuit dit kader dat God het nieuwe verbond met Israël zal sluiten als Hij het hele volk verzamelt, terug brengt in het beloofde land en als volk herstelt.³⁰ Premillianisten denken dat dit gebeurt als de Messias terugkeert: ‘Dan zal heel Israël worden gered, zoals ook

(Holzgerlingen: Hänssler, 2000), 193.

27 John D. Pentecost, *Bibel Und Zukunft* (Dillenburg: Christliche Verlagsgesellschaft, 1993), 142; Ryrie, *Basis of Premillennial Faith*, 108–110.

28 John N. Darby, *The Collected Writings of J.N. Darby* (Kingston-on-Thames: Stow Hill Bible & Tract Depot, 1963), 3:79,82; 27:565-566; John N. Darby, *1 Timotheüs-Openbaring*, Synopsis van de Boeken van de Bijbel 8 (Winschoten: Heijkoop, 1970), Hb8.

29 Frederick W. Grant, *The Numerical Bible* (New Jersey: Loizeaux Bros, 1890), VII:48.

30 Ryrie, *Basis of Premillennial Faith*, 111.

geschreven staat: 'De redder zal uit Sion komen, en wentelt dan de schuld af van Jakobs nageslacht. Dit is mijn verbond met hen, wanneer Ik hun zonden wegneem' (Rm11:26-27). Tegelijk onderstrepen zij dat dit verbond in wezen al bekrachtigd is door het bloed van de Messias. Als dit immers niet zo was, kon de Hebreeënschrijver niet stellen dat zijn ontvangers van het nieuwe verbond wilden afvallen en terugkeerden naar het oude verbond. Het nieuwe verbond was wat dat betreft wel van kracht voor het volk Israël, maar doordat Israël de Messias verwierp kon het ook nog niet de zegeningen van het nieuwe verbond ontvangen.

De andere volken komen bij Jeremia echter niet ter sprake in de context van het nieuwe verbond. Hoe is het dan mogelijk dat anderen delen in de zegen voor Israël? Het antwoord hierop ligt niet in het nieuwe verbond maar in het verbond met Abraham. Vanaf het begin is het Gods bedoeling geweest dat de volken in Abraham gezegend zouden worden (Gn12:3). Bij de profeet Jesaja staan duidelijke aanwijzingen dat er een nieuwe bedeling komt waarin gelovigen uit de volken mogen meedoen (Js2:1-5; 56:3-8; 66:18-20). Het blijkt daar ook dat de Knecht van Jahwhe een tweevoudige taak heeft: Hij is tot een verbond voor het volk Israël en tot een licht voor de volken gesteld (Js42:6; 49:6-8). Later zegt Simeon dat het Kind in zijn armen is tot 'een licht om de volken te verlichten en om uw volk Israël te verheerlijken' (Lc2:32). Ook hier blijkt de dubbele opdracht voor de Messias. Wanneer Hij de komst van het nieuwe verbond realiseert, is het daarom mogelijk dat niet slechts Israël de zegeningen ervan ontvangt, maar dat ook de volken daarin delen. Paulus zegt daarom in Galaten 3 dat de gelovigen 'gezegend' worden met Abraham (vs8,9,14). Dat is niet hetzelfde als volledig participeren in het verbond. In de voorzeggingen van het nieuwe verbond komen veel geopolitieke aspecten naar voren. De gelovige rest zal de stad en het land weer in bezit nemen. Deze concrete, fysieke aspecten (land, stad, troon, tempel) blijven voorbehouden aan Israël. De gemeente van Christus ontvangt de zegeningen door de Middelaar (Bemiddelaar) en Hogepriester van het nieuwe verbond (Hb8:6; 9:11,14). Paulus had daarom veel verdriet over de verwerping van de Messias door zijn eigen volk. Hij ziet uit naar de toekomst wanneer na de verwerping de aanneming komt (Rm11:15). Eens zal gans Israël zalig worden (11:26) en dan zullen ook de beloften van Jeremia verder in vervulling gaan.

8.5.3 Volledig vervuld in de gemeente en Israël

Andere theologen zien een volledige vervulling van het nieuwe verbond zowel in het toekomstige Israël als in de hedendaagse gemeente.

Enkele decennia na de Tweede Wereldoorlog kozen theologen hierbij ervoor om te spreken van twee nieuwe verbonden.³¹ Deze tweeverbondenleer vond grote aanhang in Rooms-katholieke en Protestantse kringen. De kerngedachte van deze tweeverbondenleer was dat God een eerste nieuwe verbond sloot met Israël en een tweede nieuwe verbond met de gemeente. Voor beide gold het nieuwe verbond, maar beiden ontvingen in wezen een ander nieuw verbond. Hierbij stelden theologen expliciet dat God ook met de joden een speciale relatie kende. De christelijke zending onder de joden was daarom een doorn in het oog van veel theologen die deze visie aanhingen.³²

Bij deze theorie sluit ook deels de gedachte aan van de dispensationalist Lewis Chafer. Ook hij stelde dat één nieuwe verbond met de gemeente was gesloten en een ander nieuw verbond met Israël in de toekomst werd gesloten.³³ Teksten als 2Ko3:16; Hb8:6; 9:15; 10:29 en 13:20 verwijzen dan naar het verbond met de gemeente, terwijl teksten als Hb8:7-13 en 10:16 verwijzen naar het toekomstige nieuwe verbond met Israël. Een tekst als Hb12:24 verwijst daarentegen dan weer naar beide verbonden. Voor theologen als Lewis Chafer was het in tegenstelling tot de traditionele aanhangers van de tweeverbondenleer echter van groot belang te benadrukken dat ook de jood Jezus van Nazareth nodig had als Verlosser om deel te krijgen aan het nieuwe verbond. Met Christus stond of viel de relatie tussen een mens en God. Ook de jood mocht hierop geen uitzondering vormen.

Vallen onder de zegeningen van een verbond is echter heel iets anders dan partner in dit verbond te zijn. Als twee wereldmachten een vredesverdrag sluiten, profiteert de hele wereld daarvan; maar dat

31 Abraham J. Peck, ed., *Jews and Christians after the Holocaust* (Philadelphia: Fortress, 1982); John Pawlikowski, *Christ in the Light of the Christian-Jewish Dialogue*, Studies in Judaism and Christianity (New York: Paulist, 1982); Peter van der Osten-Sacken, *Christian-Jewish Dialogue: Theological foundations* (Philadelphia: Fortress, 1986); James H. Charlesworth, Frank X. Blisard, and Jeffrey S. Siker, *Jews and Christians: Exploring the Past, Present, and Future*, Shared ground among Jews and Christians 1 (New York: Crossroad, 1990); Marvin Perry and Frederick M. Schweitzer, *Jewish-Christian Encounters over the Centuries: Symbiosis, Prejudice, Holocaust, Dialogue*, American University Studies. Series IX. History 136 (New York: Lang, 1994); Eugene J. Fisher, *Visions of the Other: Jewish and Christian Theologians Assess the Dialogue*, Studies in Judaism and Christianity (New York: Paulist, 1994).

32 Craig A. Blasing, "The Future of Israel as a Theological Question," *Journal of Evangelical Theological Society* 44, no. 3 (2001): 440.

33 Lewis S. Chafer, *Systematic Theology* (Dallas: Dallas Theological Seminary, 1947), IV:325; John F. Walvoord, "The New Covenant with Israel," *Bibliotheca Sacra* 103 (1946): 25.

betekent nog niet dat de andere volken zelf ook partners in dat verdrag zijn.

9 | De relatie tussen de verbonden

9.1 De ontwikkeling in de verbonden

Het verbond met Abraham toont ons in summiere vorm het plan dat God met de mensheid heeft.³⁴ Het is het bloembed waarin Gods plan met deze wereld zichtbaar wordt. Ook de andere verbonden die God sloot met de mensen staan in verband met het Abrahamitisch verbond. Zo wordt de belofte van het land verder uitgewerkt in het verbond met Israël voordat het het land in bezit neemt (Dt28-30). De belofte over de nakomelingen wordt verder uitgewerkt in het verbond met koning David (2Sm7:8-17). De belofte van de zegen wordt verder uitgewerkt in het nieuwe verbond (Jr31:27-38; Ez36:22-32). Het verbond met Abraham is vandaar de kern waarmee ook de andere verbonden kunnen worden verbonden. Het is de kern van het plan van God met deze wereld.

Het verbond van het zaad	Het verbond	centrale Het enkele verbond	Het aanvullende verbond
Genesis 3:15 Bond met Adam Belofte van het heil door de vrouw	Genesis 12:1-7 Bond met Abraham: • Persoonlijke zegen. (Een grote naam) • Territoriale zegen (Een groot land voor zijn nageslacht)	Exodus 20:23 Bond met Mozes Persoonlijke zegen voor Israël, als het gehoorzaam is. Deuteronomium 28-30 Bond met Israël Het beloofde land als eeuwig bezit te hebben, als het volk gehoorzaam is.	Jeremia 31:31-34 Bond met Jeremia, Als Vervanging voor de bond met Mozes; persoonlijk zegen voor het teruggekeerde volk.

34 W. Bouwmeester, *De Bijbel over het verbond* (Roermond en Maaseik: Romen & Zonen, 1962), 54.

Genesis 9:1-17 Bond met Noach Belofte voor geen verdere oordeelsvloed	Nationale zegen (Een groot volk) Geestelijke zegen (Genade voor alle naties door Abrahams zaad)	2 Samuël 7;10-16 Bond met David Een eeuwige troon voor Davids nageslacht. Galaten 3:8 Bond met Christus Rechtvaardiging voor alle mensen uit geloof.	

Verbonden in het OT en NT		
Begin		Toekomst
Verbond met Noach	----->	
Verbond met Abraham	----->	
Verbond bij Sinaï	----->	Nieuwe verbond
Verbond met David	----->	Messias licht volken

9.2 De relatie tussen het oude en nieuwe verbond

In de kerkgeschiedenis ontstond er een lijvige discussie over de vraag in hoeverre er een overeenkomst en verschil was tussen het Sinaïverbond en het nieuwe verbond. In de vroege kerk werd vooral de discontinuïteit tussen beide verbonden benadrukt.³⁵ Deels gebeurde dit om een duidelijk onderscheid tussen het jodendom en christendom te maken. Het was onmogelijk om het nieuwe verbond met het oude verbond te verwarren (Jr31:32).

Volgens Johannes Calvijn hadden beide verbonden dezelfde substantie als het ging om de doctrine ervan en de verlangens van God, maar was de vorm van beide verbonden verschillend. Het nieuwe verbond kenmerkte zich zodoende door Christus en de Geest, maar ging over

35 Justinus de Martelaar, *Dialogus cum Tryphone Judaeo*, ed. Miroslav Marcovich, *Patristische Texte und Studien* 47 (Berlin: De Gruyter, 2005), 10–12; Quintus S.P. Tertullianus, *Adversus Judaeos: Tegen de Joden* (Carthago, 230AD), 3; Hiëronymus van Stridon, *Commentaar Op Jeremia* (Bethlehem, 420AD), Jr31:31-33.

dezelfde eeuwige Thora.³⁶ Er was zodoende sprake van een nieuw verbond en niet van een nieuwe Thora. Wel benadrukten christenen dat het oude verbond niet gelijk was te zetten met het volledige Oude Testament of het nieuwe verbond gelijk was te stellen aan het volledige Nieuwe Testament.

36 John Calvin, *Calvin's Bible Commentaries* (Albany: Forgotten Books, 2007), Jr31.

10 | De beloften en de volken

In meerdere passages klinkt door dat het toekomstige heil niet beperkt is tot Israël, maar dat ook andere volken daarin mogen delen (Jr3:17; 4:2; 12:15-16; 16:19).

11 | De hoop op Gods beloften

11.1 Een zware weg

Jahweh geeft al in de Thora te kennen dat de vervulling van de beloften bij ongehoorzaamheid van het volk op zich zal laten wachten. Als Israël niet naar Jahweh zal luisteren en tegen Hem in blijft gaan zal Hij het volk zevenvoudig voor haar zonden straffen (Lv26:28). Het volk zal geteisterd worden door ongerechtigheid en uiteindelijk ‘onder vreemde volken verstrooien; je zult moeten vluchten voor het getrokken zwaard. Je land zal een woestenij zijn en je steden zullen in puin liggen’ (vs33). Ondanks deze zware straffen blijft er echter een hoop voor het volk:

‘Wanneer zij echter hun zonden en die van hun voorouders openlijk uitspreken, namelijk dat ze mij ontrouw zijn geweest en bovendien tegen Mij in zijn gegaan – juist daarom zal Ik van mijn kant tegen hen in gaan en hen verdrijven naar het land van hun vijanden –, wanneer ze dus hun koppigheid laten varen en zich verootmoedigen en voor hun schuld boeten, dan zal Ik weer denken aan Mijn verbond met Jakob en aan Mijn verbond met Isaak en met Abraham, en dan zal Ik ook weer denken aan Mijn land’ (Lv26:40-42). ‘Dan zal Jahweh, uw God, in uw lot een keer brengen: Hij zal zich over u ontfermen en u, na u eerst verstrooid te hebben, weer uit al die landen bijeenbrengen. Zelfs al zijn sommigen verbannen naar het eind van de wereld, Jahweh, uw God, zal u terughalen en weer bij elkaar brengen. Hij zal u terugbrengen naar het land dat uw voorouders ooit bezaten en het u weer in bezit geven. Hij zal u meer nog dan uw voorouders zegenen en in aantal doen toenemen’ (Dt30:3-5; vgl. Js11:11; Jr23:7-8).

Het is voor Israël niet eenvoudig geweest om gedurende al het leed dat het moest doorstaan vast te blijven houden aan de gedachte dat God zijn beloften aan het volk zou vervullen als het volk berouw had. In het concentratiekamp sprak een joods ‘man zonder gezicht’ in het ziekenhuis

tot de jonge Wiesel de woorden uit: 'Ik heb meer vertrouwen in Hitler dan in iemand anders. Hij is de enige die zijn beloften heeft gehouden, ál zijn beloften aan het joodse volk.'³⁷ In de uitspraak proefde je een synisch verwijt naar Jahweh, Degene die het volk zoveel had beloofd in het verleden. Het geloof van deze jood was nu echter verdwenen. Zijn wachten had een einde. De God van de beloften had in zijn geloof plaats gemaakt voor Hitler, de dienaar van de satan.

11.2 De hoop in de tijd van Salomo

De belofte die Abraham en zijn nakomelingen ontving genoot het land gedeeltelijk in de tijd van Salomo:

'De bevolking van Juda en Israël was zo talrijk als zandkorrels aan de zee. De mensen hadden volop te eten en te drinken en waren gelukkig. Salomo had de heerschappij over alle koninkrijken tussen de Eufraat en het land van de Filistijnen, en tot aan de grens met Egypte. Zolang Salomo leefde, waren ze aan hem onderworpen en droegen ze hem schatting af' (1Kn4:20-5:1).

Salomo regeerde over het gebied dat God aan Abraham en zijn nakomelingen had beloofd (vgl. Jz1:4). Het enige dat nog moest gebeuren was dat Israël het gebied dat aan Abraham beloofd was geheel in ontvangst zou nemen voor zijn volk.³⁸ Dat gebied was groter dan enkel het gebied van Dan tot Beerscheba (1Kn5:5). Veel van de koninkrijken die Israël onderworpen had, behielden nog hun autoriteit en waren enkel schatplichtig aan de koning van Israël. Ze waren nog niet het eigendom van Israël geworden, zoals Jahweh aan Abraham had beloofd.

11.3 De hoop in de nieuwtestamentische tijd

In de tijd van het Nieuwe Testament was het land onder Romeinse bestuur. Het volk was vanwege hun zonden onderdanig gemaakt aan de heidense overheersers. Toch bleef het de hoop vasthouden dat eens de Messias zou komen om de belofte aan Abraham te vervullen. De profeet Zacharia zij immers dat bij de komst van de ware Vredevorst zijn heerschappij zich zou uitstrekken 'van zee tot zee, en van de Rivier tot de einden der aarde' (Zc9:9-10). De discipelen vroegen de Heer vandaar na

37 Elie Wiesel, *De Nacht* (Hilversum: Gooi & Sticht, 1986), 80.

38 G.H. Jones, *1 and 2 Kings*, Vol.I (NCBC; Grand Rapids:Eerdmans, 1984), 146.

zijn opstanding: ‘Zij die bijeengekomen waren, vroegen hem: “Heer, gaat u dan binnen afzienbare tijd het koningschap over Israël herstellen?”’ (Hd1:6). Het antwoord op deze vraag was brandend voor de discipelen, omdat ze vasthielden aan de waarheid van Gods beloften en de verwachting hadden dat de Messias deze belofte zou vervullen.

De apostelen die bij de Heer aanwezig waren stelde dezelfde vraag als de Emmaüsgangers (Lc24:21). Dat was vrij logisch als we beseffen dat meteen na de uitstorting van de Geest spreekt over de komst van Jahweh (Jl3:1-5). Voor de gelovigen stond de komst van de Geest in een helder verband met het vrederijk dat zou komen: Gods koninkrijk.

Vanuit dit perspectief is de kritiek van de commentatoren op de vraag van de discipelen niet mals! Zo stelt Calvijn: ‘In deze vraag zijn evenveel dwalingen als woorden.’³⁹ De discipelen zouden na drie jaar van volledig en zorgvuldig onderricht nog steeds blind en onwetend zijn. Het bij hen gaan om een te weinig geestelijke en te particularistische verwachting.⁴⁰ Ze zouden na Pasen nog steeds in een achterhaald denkkader gevangen zitten.⁴¹ Ze draaien de klok van de heilsgeschiedenis terug doordat ze nog langer uitzien naar een vervulling van Gods beloften voor Israël.⁴²

Nog steeds zijn er mensen die denken dat de discipelen er niets van begrepen hadden. Die negatieve beoordeling is zeker ten onrechte.⁴³ De Heer zegt niet dat ze verkeerd bezig zijn of er nog niets van begrepen hadden. Integendeel! Gedurende veertig dagen sprak Hijzelf over het koninkrijk. Hun vraag sloot vandaar nauw aan bij zijn onderwijs.⁴⁴ De inhoud was volkomen in orde. Ze staat niet geïsoleerd, maar vormt een rode draad doorheen het tweeluik Lc-Hd.⁴⁵ Het hoofdstuk Israël is niet afgesloten. De geloofsverwachting van de discipelen is dus degelijk serieus te nemen.⁴⁶ God zal zijn beloften waarmaken.

We kunnen vandaar concluderen dat vele profetieën weliswaar al een beperkte, gedeeltelijke vervulling hebben gehad, maar er in zekere zin

39 J. Calvijn, *Verklaring van de Bijbel. De Handelingen der Apostelen*, ad.loc.

40 B.K. Waltke, in: *Continuity and discontinuity – perspectives on the Relationship Between the Old and New Testament. Essays in Honor of S. Lewis Johnson, Jr.* red. J. Feinberg (Westchester, 1988), 263-288.

41 I. Murray, *The Puritan Hope. A Study in Revival and the Interpretation of Prophecy*, (Edinburgh:T&T Clark, 1960), 142.

42 B.K. Waltke, in: *Continuity and discontinuity – perspectives on the Relationship Between the Old and New Testament. Essays in Honor of S. Lewis Johnson, Jr.* red. J. Feinberg (Westchester, 1988), 282.

43 J. Hoek, *Hoop op God. Eschatologische Verwachting* (Zoetermeer:Boekencentrum, 2004), 69; M.R. De Haan, *The Second Coming of Jesus* (Grand Rapids:Zondervan, 1967), 102.

44 J. Hoek, *Hoop op God. Eschatologische Verwachting* (Zoetermeer:Boekencentrum, 2004), 69.

45 G.C. den Hertog, ‘Preekschetsen over Hand. 3:19-21; 15:16-18; 23:6 and 26:6-8,’ *Postille* 54 (2002-2003): 185.

46 G.C. den Hertog, ‘Preekschetsen over Hand. 3:19-21; 15:16-18; 23:6 and 26:6-8,’ *Postille* 54 (2002-2003): 196.

geen belofte van het verbond al helemaal in haar meest wijde strekking en gezien vanuit haar totaliteit in vervulling ging.

12 | Literatuurlijst

- Allis, Oswald T. *Prophecy and the Church: An Examination of the Claim of Dispensationalists That the Christian Church Is a Mystery Parenthesis Which Interrupts the Fulfillment to Israel of the Kingdom Prophecies of the Old Testament*. Philadelphia: P&R, 1978.
- Blaising, Craig A. "The Future of Israel as a Theological Question." *Journal of Evangelical Theological Society* 44, no. 3 (2001): 435–450.
- Bouwmeester, W. *De Bijbel over het verbond*. Roermond en Maaseik: Romen & Zonen, 1962.
- Calvin, John. *Calvin's Bible Commentaries*. Albany: Forgotten Books, 2007.
- Chafer, Lewis S. *Systematic Theology*. 8 vols. Dallas: Dallas Theological Seminary, 1947.
- Charlesworth, James H., Frank X. Blisard, and Jeffrey S. Siker. *Jews and Christians: Exploring the Past, Present, and Future*. Shared ground among Jews and Christians 1. New York: Crossroad, 1990.
- Darby, John N. *1 Timotheüs-Openbaring*. Synopsis van de Boeken van de Bijbel 8. Winschoten: Heijkoop, 1970.
- . *The Collected Writings of J.N. Darby*. 34 vols. Kingston-on-Thames: Stow Hill Bible & Tract Depot, 1963.
- Dyer, Charles H. "Jeremia." In *Das Alte Testament. Erklärt Und Ausgelegt*, edited by John F. Walvoord and Roy B. Zuck, 3:129–237. Holzgerlingen: Hänssler, 2000.
- Fisher, Eugene J. *Visions of the Other: Jewish and Christian Theologians Assess the Dialogue*. Studies in Judaism and Christianity. New York: Paulist, 1994.
- Grant, Frederick W. *The Numerical Bible*. 5 vols. New Jersey: Loizeaux Bros, 1890.
- Hiëronymus van Stridon. *Commentaar Op Jeremia*. Bethlehem, 420AD.
- Justinus de Martelaar. *Dialogus cum Tryphone Judaeo*. Edited by Miroslav Marcovich. Patristische Texte und Studien 47. Berlin: De Gruyter, 2005.
- Karge, Paul. *Geschichte des Bundesgedankens im Alten Testament*. Münster: Aschendorff, 1910.
- Luther, Martin. *Predigten über die Christusbotschaft*. München: Siebenstern, 1966.
- Medema, Henk P. *De heerlijkheid en de verbonden: De openbaring van God in het oude en nieuwe verbond*. Vaassen: Medema, 1994.
- van der Osten-Sacken, Peter. *Christian-Jewish Dialogue: Theological foundations*. Philadelphia: Fortress, 1986.
- Pawlikowski, John. *Christ in the Light of the Christian-Jewish Dialogue*. Studies in Judaism and Christianity. New York: Paulist, 1982.
- Peck, Abraham J., ed. *Jews and Christians after the Holocaust*. Philadelphia: Fortress, 1982.
- Pentecost, John D. *Bibel Und Zukunft*. Dillenburg: Christliche Verlagsgesellschaft, 1993.

- Perry, Marvin, and Frederick M. Schweitzer. *Jewish-Christian Encounters over the Centuries: Symbiosis, Prejudice, Holocaust, Dialogue*. American University Studies. Series IX. History 136. New York: Lang, 1994.
- Qumran. *1QS*, n.d. www.deadseascrolls.org.il.
- . *4Q/CD Cairo-Damascus Document: Verbond van Cairo-Damascus*. 4Q #266-273. Qumran, 1100.
- Rendtorff, Rolf. *The Canonical Hebrew Bible: A Theology of the Old Testament*. Leiden: Deo, 2005.
- Ryrie, Charles C. *Basis of Premillennial Faith*. Neptune: Loizeaux Brothers, 1981.
- van Selms, Adrianus. *Jeremia: Deel 2*. Prediking van het Oude Testament. Nijkerk: Callenbach, 1984.
- Tertullianus, Quintus S.P. *Adversus Judaeos: Tegen de Joden*. Carthago, 230AD.
- Thompson, John A. *The Book of Jeremiah*. New International Commentary on the Old Testament. Grand Rapids: Eerdmans, 1980.
- Vriezen, Theodoor Ch. *Hoofdlijnen der theologie van het Oude Testament*. Wageningen: Veenman & Zonen, 1974.
- Waltke, Bruce K. "Kingdom Promises as Spiritual." In *Continuity and Discontinuity: Perspectives on the Relationship between the Old and New Testaments*, edited by John S. Feinberg, 263–287. Westchester: Crossway, 1988.
- Walvoord, John F. "The New Covenant with Israel." *Bibliotheca Sacra* 103 (1946): 16–27.
- Wiesel, Elie. *De Nacht*. Hilversum: Gooi & Sticht, 1986.